

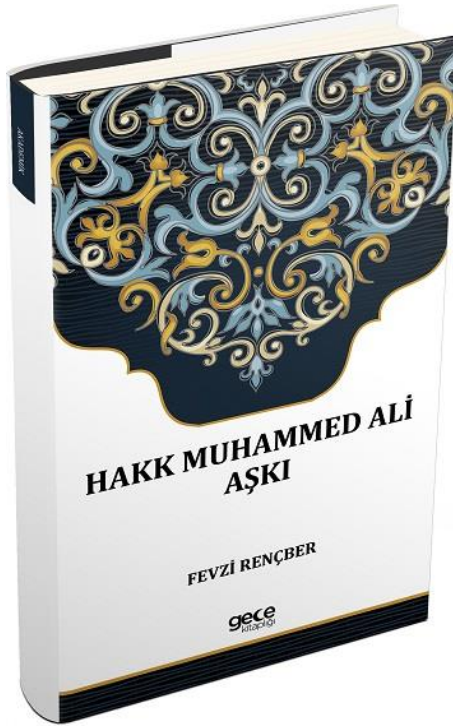
HAKK MUHAMMED ALİ AŞKI ADIYAMAN ALEVİLERİ

Fevzi Rençber*

Gece Kitaplığı, Ankara, 2016, 2. Basım, 304 sayfa

ISBN 978-605-494-240-4

Muhammed Cihat ORUÇ*

Alevilik, son yıllarda sosyal, siyasi ve dini açılardan Türkiye'nin gündemini en fazla meşgul eden, tartışılan ve güncelliğini koruyan konulardan biri haline gelmiştir. Son yüzyılda ülkemizde sıkça gündeme gelen, farklı açılardan tartışma konusu yapılan Alevilik hakkında özellikle 1980'lerden sonra araştırmalar yoğunlaşmış, birçok akademik çalışma yapılmış, kitaplar yazılmış, makaleler yayınlanmıştır. 1950'li yıllardan sonra sosyal, dini, siyasi ve kültürel olarak çok boyutlu bir görünüm arz eden Alevi topluluklar, bu tarihten itibaren köyden kente yoğun göç

dalgaları sonucu Türkiye'nin farklı yerleşim birimlerine yerleşerek kendi kimliklerini ifade etmeye başlamışlardır. Ülkemizde Aleviler şu

* Yrd. Doç. Dr., Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı. fevzirencber@hotmail.com

** Arş. Gör., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kelam ve İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı. muhammed.oruc@cbu.edu.tr

Başvuru Submission	Kabul Accept	Yayın Publish
10.10.2017	14.11.2017	30.12.2017

DOI

an önemli bir inanç kesimini ifade etmekte ve azımsanmayacak bir nüfusa sahip oldukları da sosyolojik bir gerçek olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha önce Türkiye'nin Tokat, Sivas, Amasya, Malatya gibi farklı yerleşim yerlerinde yaşayan Aleviler hakkında çeşitli akademik alan araştırmaları yapılmıştır. Fevzi Rençber'in "Adıyaman'da Alevilik" adıyla hazırlanmış olduğu doktora tezinin basılmış şekli olan "Hakk Muhammed Ali Aşkî Adıyaman Alevileri" eseri de, Adıyaman yöresindeki Alevi kesimlerin tarihsel süreç, inanç, ibadetler, ahlaki prensipler ile örf ve adetlerini konu edinmiş akademik bir araştırma özelliğini taşımaktadır.

Eser, genelde geleneksel Anadolu Aleviliği özelde ise Adıyaman Aleviliği inceleme konusu edinmiş, bu bağlamda Anadolu ve Adıyaman Aleviliğinin inanç sisteminde yer alan unsurlarını, ibadet esaslarını ve ahlaki prensiplerini, örf ve adetlerini kültürel yapısıyla bir bütün olarak bilimsel yöntemlerle, objektif bir şekilde ortaya koymayı amaçlamaktadır. Aleviliği konu edinen akademisyen-akademisyen olmayan, Alevi-Alevi olmayan, yerli-yabancı gibi farklı kesimler tarafından çok sayıda araştırma yapılmış, bunların bir kısmı konuya ideolojik yaklaşmış, bir kısmı ilmi ölçütler esas alınmadan, gerçeklikten uzak subjektif değerlendirilmiş, asılsız çalışmalar olabilmektedir. Bu bağlamda bu eserin Adıyaman yöresinde yaşanan Aleviliği, bilimsel metotlar ve Aleviliği benimsemiş dede ve taliplerle yapılan görüşme ve mülakatlar ışığında, bireysel yargılardan ve ideolojik yaklaşımlardan uzak, objektif bir bakış açısı ile oluşturulması eseri önemli kılan bir husustur.

Eser, giriş ve üç ana bölümden oluşmaktadır. "Araştırmayla İlgili Metodolojik Bilgiler" adını taşıyan giriş bölümünde araştırmanın önemi, amacı ve yöntemi belirtilmiştir. Birinci bölümde "Aleviliğin Tarihiçesi Yöre Alevilerin Coğrafi Dağılımları ve Demografik Yapısı" başlığı adı altında Alevilikle ilgili kavramlar, Aleviliğin tarihsel oluşum ve gelişim seyri ve Adıyaman yöresi Alevilerin genel demografik ve coğrafi yapısı ele alınmıştır. İkinci bölümde geleneksel Alevilik ile Adıyaman yöresi Aleviliğinin temel inanç ve ibadet esasları ele alınmıştır. Bu bağlamda Hakk-Muhammed-Ali inancı ile birlikte peygamberlere, meleklerle, kutsal kitaplara, ahirete iman, kader anlayışları ve ehli beyt telakkileri incelenmiştir. Bu bölümün ikinci kısmında ise, abdest-güsül, namaz, oruç, hac, zekât, kurban, dua, niyaz ve cem gibi temel

ibadetler üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde ise Adıyaman Alevilerinin temel ahlaki prensipler ile örf ve adetleri ve dini kurumları incelenmiştir. Aleviliğin temel erkânı olan dört kapı kırk makam, üç sünnet yedi farz ile birlikte temel ahlaki prensip olarak benimsenen eline diline beline sahip olmak gibi ilkeler bu bölümün ilk kısmında işlenmiştir. İkinci kısmında ise “*Örf ve Adetler*” başlığı altında çocuğa ad verme, sünnet ve kirvelik, evlilik ve düğün, ölüm ve sonrası yapıları, ziyaret yerleri gibi örf ve adetler üzerinde durulmuştur.

Giriş bölümünde yazar araştırmanın önemi, amacı, yöntemi ve araştırma sırasında kullanılan kaynaklarla ilgili bilgiler vermektedir. Alevilik ile ilgili sayısızca çalışma yapılmış olmasına rağmen hala bilgi boşluğunun bulunması, neliği ve nasıllığının yeterince sağlıklı bir şekilde ortaya konulmaması Alevilik ile ilgili bilimsel metotlarla akademik çalışmaların yapılması gerektiğini göstermektedir. “*Hakk Muhammed Ali Aşkı Adıyaman Alevileri*” adlı eser, Adıyaman yöresinde benimsenmiş Alevilik ile ilgili öznel yargılardan uzak bir şekilde Adıyaman’daki Alevilerin dini ve kültürel boyutuyla ilgili bilgi boşluğunu doldurduğu ve bazı müphem noktalara ışık tuttuğu için önem taşımaktadır. Eserin amacı, genelde Anadolu Aleviliği özelde ise Adıyaman’daki Aleviliğin aydınlatılmasına katkıda bulunmak, Adıyaman yöresinde yaşayan Alevi kesimlerin inanç telakkilerini, ibadet şekilleri, ahlaki prensiplerini ve kültürel hayatın vazgeçilmez unsurları olan örf ve adetlerini ortaya koymaktır. Araştırma sırasında mülakat, gözlem tekniği ve örnekleme metodu kullanılmıştır. Ayrıca literatür taraması, doküman analizi gibi veri toplama teknikleri de kullanılarak doğru ve sağlıklı bilgiler elde edilmeye çalışılmıştır. Alevilerin tarihi, inanç, ibadet ve gelenekleri objektiflik prensibine bağlı kalınarak, zaman-mekân, fikir-hadise irtibatı ilkesine dikkat edilerek, bütüncül bir yaklaşımla, olduğu gibi ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırmada Alevi-Bektaşî klasiklerinden, Alevi edebiyatının önemli ozanlarının eserlerinden, İslam mezhepleri tarihi bilim dalının klasik kaynaklarından faydalanılmıştır. Ayrıca çağdaş yerli ve yabancı araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalara da başvurulmuştur.

Eserin “*Aleviliğin Tarihçesi Yöre Alevilerin Coğrafi Dağılımları ve Demografik Yapısı*” adını taşıyan birinci bölümünde günümüzde tanımlaması hayli güç olan Alevilik kavramı üzerinde durulmuş ve yö-

redede Alevi dedelerin Alevilik tanımlarına yer verilmiştir. Bu bölümde Alevilik, Kızılbaşlık ve Bektaşilik kavramlarının ne olduğu, hangi kesimler için kullanıldığı ve bunların arasındaki ilişki ortaya konulmuş; Alevilikle birlikte Kızılbaş, Bektaşilik kavramlarını açıklığa kavuşturan yazar, Aleviliğin Alevi, Bektaşi, Kızılbaş kavramlarının tümünü içine alan tek kavram olduğunu ifade etmiş ve Cumhuriyetle birlikte Alevilerin tamamını anlatan kavramın Anadolu Aleviliği olduğunu belirtmiştir. (s. 35). Aleviliğin kökleri, içinden geldiği tarihi evreler, oluşum ve gelişim sürecinde etkili olan tasavvufi mistik unsurlar, sosyo-kültürel, siyasi ve dini faktörler tarihsel olaylarla birlikte açıklanmaya çalışılmıştır. Türklerin Müslümanlaşması, Abbasi-ler döneminde Araplar ile Türkler arasındaki temaslar, Anadolu'daki siyasi çalkantılar ve Safevi hareketin Aleviliğin oluşumuna etkileri ele alınmış, Selçuklular döneminde Adıyaman yöresine yerleşen Türkmenlerin girişleri hakkında bilgilere yer verilmiştir. Bu bölümde ayrıca Adıyaman ilinin tarihi hakkında bilgi verilmiş ve Adıyaman ile ilçelerinde yaşayan Alevi toplulukların yapılanması, nüfus yapısı ve coğrafi dağılımları güncel verilerle işlenmiştir (s. 33 vd.). Aleviliğin kökleri, tarihsel sürecinin ayrıntılı bir şekilde işlenmediği görülmektedir. Bunun sebebi olarak yazarın çalışmanın ana konusunun merkezinden uzaklaşmak istemediği düşünülebilir. Nitekim araştırmanın ana konusu Adıyaman yöresindeki Alevilik olunca tarihi süreçlerin her birinin detaylı bir şekilde ortaya koymak, araştırmanın sınırları içerisinde mümkün görünmemektedir.

Yazar, ikinci bölümde Aleviliğin temel inanç ve ibadet esaslarına yer vermiş, senkretik yahut bağdaştırmacı yapısı sebebiyle Aleviliğin inanç esaslarını kesin bir şekilde ortaya koymanın güçlüğüne dikkat çekmiştir (s. 66). Hakk-Muhammed-Ali inancının Alevi inanç sistemindeki önemine vurgu yapılmış, yöre Alevilerinin bu inanç konusundaki değerlendirmelerine yer verilmiştir. Geleneksel Anadolu Aleviliğinde olduğu gibi yöre Alevilerinde de peygamberlere iman konusunda Hz. Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğu, son peygamber olduğu, nübüvvet makamının temsilcisi olduğu inancı ve anlayışı mevcuttur (s. 71 vd). Kutsal Kitap ve Kuran-ı Kerim tasavvuru konusunda yöre Alevilerinin farklı yaklaşımı dikkat çekicidir. Yöre Aleviler, Allah tarafından gönderilen kutsal kitaplara ve Hz. Muhammed'e

gönderilen Kur'an-ı Kerim'e iman etmelerine, onun kutsallığına inanmalarına rağmen Kur'an-ı Kerim'deki bazı ayetlerin çıkarıldığını ve yerlerine başka ayetlerin koyulduğunu iddia etmektedirler. Bu yüzden Hz. Muhammed zamanında, Hz. Ali tarafından yazıldığına inanılan Mushaf ile günümüzdeki Mushaf arasında bir takım farklılıklar olduğunu düşünmektedirler. Özellikle Ehli-i Beyt'le ilgili ayetlerin Kur'an-ı Kerim'den çıkarıldığını öne sürmektedirler (s. 80 vd.). Yazar, meleklerle iman noktasında yapılan mülakat ve görüşmeler sonucunda Alevi anlayış ile geleneksel İslami anlayış arasındaki benzerliğe dikkat çekmiş, Sünni gelenekte var olan meleklerle iman ilkesinin yöredeki Alevi zümreler tarafından da kabul edildiğini belirtmiştir (s. 84). Alevi topluluklar arasında insanın kendi eylemlerini yaratıcısı olduğunu iyilik ve kötülüklerin sebebinin insanı kendisi olduğu şeklinde bir kader tasavvuru hâkimdir. Yöredeki Alevilerin kaderin varlığına iman ettikleri, kaderi kabul ettikleri belirtilmiştir. (s. 86). Yazar, yapılan görüşme ve gözlem sonucunda, Alevi inanç sisteminde yer alan ahirete iman konusunda da yöredeki Aleviler ile Sünniler arasında herhangi bir fark olmadığı tespitinde bulunmuştur (s. 91).

İkinci bölümün ikinci kısmında Alevilikte ibadet konusu işlenmiş, Anadolu Aleviliğinin genel ibadet telakkisine, genel olarak batini ve zahiri alamlar kapsamında oluştuğuna yer verilmiştir. Aleviler ibadet noktasında sahip oldukları Batini görüş ve batini tasavvuf düşüncesinin etkisiyle farklı tutumlar sergilemişler, namaz, oruç, hac, zekât gibi ibadetleri Bâtınlığın etkisiyle zahiri amel yönünü bırakıp farklı kalıplarda batini ibadet formlarına dönüştürmüşlerdir (s. 103). Bu bağlamda yöre Alevilerde namaz; dua etmek anlamına gelir, dolayısıyla dua ederek kişinin namaz kıldığını kabul etmişlerdir. Namazın belirli bir şeklinin olmadığını, günlük kılınması gereken beş vakit namaz diye bir şeyin olmadığını, kılana saygı duyduklarını, cem erkânının Alevilerin namazı olduğunu, Kur'an-ı Kerim'de namaz kavramının sadece Cuma ve gece namazı için geçtiğini, ayaktayken, yatarken, otururken Allah'ın zikredilebileceğini ve Allah'a dua edilebileceğini ifade ederler (s. 114).

Aleviler arasında oruçla da ilgili farklı uygulamaların olduğu görülmektedir. Alevi klasik kaynaklarında temel bir ibadet olarak yer almakla birlikte uygulamada kimi Aleviler oruç tutmakta, kimileri ise

tutmamaktadır. Bununla birlikte bütün Anadolu Alevilerin ortak olarak tuttıkları oruç Muharrem orucudur. Yöre Aleviler de Muharrem ayında Kerbela şehitleri için yas tutar 12 gün oruç tutarlar. (s. 116 vd.). Alevilikte hac konusunda da batını yorumların etkisiyle farklı bir şekil kazandığı görünmektedir. Yörede, haccı Kâbe'yi tavaf etmek ve hacca gitmenin gücü yeten Müslümanlara farz olduğu şeklinde yorumlayanlar olduğu gibi Kâbe'nin insan, insanın gönlü olduğunu bu yüzden herhangi bir kutsal yeri ziyaret etmekten çok, insana önem verilmesi gerektiğini ifade edenler bulunmaktadır. Yine de Alevilerin çoğunluğu kendilerince kutsal saydıkları Hacı Bektaş, Abdal Musa, Seyyid Battal Gazi Türbesi gibi yerlere yapılan ziyaretleri hac kadar makbul saymışlardır (s.124 vd.). Alevilerde zekât, herhangi bir kurala bağlı olmadan fakirlere yapılan yardım şeklinde yorumlanmıştır. Bu yönüyle Alevilerin zekât anlayışının Sünnilikteki sadakaya benzerliğinin tespiti yapılmıştır. İbadetler bölümünde yazar Alevilikte önemli bir yer tutan kurban ibadetini ve Alevi dini hayatın merkezinde yer alan, cem ayinini işlemiştir. Anadolu Aleviliği ve yöredeki Aleviler için kurban kesmenin ne anlam ifade ettiğini, kurban çeşitlerini; Alevi ibadetinin özünü oluşturan Cem törenlerinin kaynağını, nasıl yapıldığını, çeşitlerini, on iki hizmet ve anlamlarını ve cem törenlerinin ayrılmaz bir parçası olan semah kavramının ne anlama geldiğini ortaya koymuştur. (s 131 vd.).

Eserin "*Adıyaman Alevilerinde Ahlaki ve Sosyo-Dini Yapı*" adını taşıyan üçüncü bölümünde Aleviliğin temel ahlaki ilke olarak benimsenen dört kapı-kırk makam, üç sünnet-yedi farz ve eline-dilin-beline sahip olmak gibi prensipler ile yöre Alevilerin sosyo-kültürel hayatında yer alan çeşitli örf ve adetler işlenmiştir. Bu bölümde yazar, dört kapı-kırk makam prensibini genel hatlarıyla aktarmış, yazar bu prensibinin Aleviler için kişinin Hakka ulaşması için bir yol ifade ettiğini belirtmiş, bu konuda şöyle bir aktarımda bulunmuştur: "Buna göre dört ulu kapı ve dört kapıya bağlı kırk makam vardır. Birinci kapı şeriat, ikinci kapı tarikat, üçüncü kapı marifet ve dördüncü kapı ana kaynak olan hakikat kapısıdır. Bu dört kapının her birinin onar makamı vardır. Tarikat ehli, dört kapıya bağlı kırk makamdan geçerek Hakk'a ulaşır. Bu yolculuk esnasında; şeriat gemisine biner, tarikat denizine açılır, marifet dalgıcı olur ve hakikat incisini bulur." Yazar yöre Alevilerin bununla ilgili değerlendirmelerine yer vermiş,

yöre Alevileriyle yaptığı mülakatlar sonucunda yöredeki Alevi zümrelerin, dört kapı-kırk makamın Aleviliğin özü olduğunu, şeriat, tarikat, marifet ve hakikat makamının Aleviliğin ayrılmaz parçası olduğunu, bu prensip anlaşılmadan Aleviliğin anlaşılamayacağını ve yaşanılmayacağını söyleyip kabul etmelerine rağmen pratik hayatta bunları yaşamanın ve yaşatmanın zor olduğunu beyan ettiklerini ortaya koymuştur (s. 172 vd.). Yine bu bölümde geleneksel Anadolu Aleviliğinde dört kapı-kırk makamdan sonra Alevi kültür ve dini hayatında önemli olan üç sünnet-yedi farz anlayışı ile Alevilerin yaşamları boyunca uymaları gereken ahlak sisteminin simgesi olan eline-diline-beline sahip olmak prensibi ele alınmıştır.

Eserde, Aleviliğin tarihsel süreci, temel inanç ve ibadet esasları, ahlaki prensipleri işlendikten sonra üçüncü bölümün ikinci kısmında Adıyaman yöresi Alevilerin örf ve adetleri işlenmiştir. Bu bağlamda çocuğa ad verme, sünnet ve kirvelik, evlilik ve düğün, ölüm ve sonrası yapılanlar, ziyaret yerleri gibi örf ve adetler konular ele alınmıştır. Yörede Alevi gelenek ve göreneklere göre isim verme uygulamaları yapılmaktadır. Çocuğa isim verilirken bir din büyüğünün ya da anne babasının istediği bir isim takılmaktadır. Çocuğa verilecek ismin 12 İmam'ın ve ehli beytin isimlerinden biri olmasına dikkat edilmektedir. Ancak yazar, son yıllarda modern dönüşüm ve değişen toplum yapısıyla birlikte çocuklara isim verilmesinde bu hassasiyetlerin göz ardı edildiğine dikkat çekmiştir. Alevi kültürün çocuklara konulan isimler üzerinde etkisinin her geçen gün azaldığı tespitinde bulunmuştur (s. 188). Bu bölümde sünnet ve kirvelik geleneği, Alevi toplumundaki yeri ve önemi, evlilik ve düğün merasimleri, ölüm ve sonrasında yapılan merasimler, yöredeki ziyaret yerleri hakkında önemli bilgiler aktarılmıştır. Ayrıca Alevilerin tavşanın etinin yenilmemesi konusundaki değerlendirmelerine yer verilmiştir. Geleneksel Anadolu Aleviliğinde tavşan etinin yenilmemesinin sebepleri arasında yazar; tavşanda az etin bulunması, tavşanın aybaşı görüyor olması, etinin lezzetli olmaması, pişirilmesinin zor ve masraflı olması ve tavşanın kulaklarıyla eşeğe, ayaklarıyla köpeğe, kafasıyla kediye, burnuyla fareye, kuyruğuyla domuza benziyor olması ve çok kanlı olmasını saymıştır (s. 202 vd.).

Üçüncü bölümün üçüncü kısmında Alevilerin başlıca dini kurumları ele alınmış, bu kurumların Alevilerin siyasi, toplumsal, kültürel

ve dini hayatlarındaki önemine, fonksiyonlarına vurgu yapılmıştır. Bu kurumların başında Anadolu Aleviliğinin yüzyıllardır boyunca ayakta kalıp nesilden nesile aktarılmasını sağlayan dedelik kurumu gelmektedir. Yazar yörede yaptığı gözlem ve dedelerle yaptığı görüşmeler ışığında dedelik kurumunun Anadolu Aleviliğinin sosyal dini yapılanmasındaki önemi, Adıyaman yöresinde bulunan ocak ve dedelik kurumlarının işlevleri ve hizmetleri hakkında önemli değerlendirmelerde bulunmuştur (s. 206 vd.). Dedelik kurumu dışında Alevi hukuk sisteminde yer alan düşkünlük, yol kardeşliği olarak anlaşılan musahiplik, Alevi kurumsallaşmasında önemli yer teşkil eden dernek, vakıf ve cemevleri gibi kurumlar hakkında önemli bilgiler aktarılmıştır. Bu bölümün son kısımlarında Alevi kesimlerin devletten bazı talepleri olduğu ele alınmış bu talepler genel hatlarıyla Aleviliğin devlet statüsünde kabul edilmesi, laiklik ilkesine göre Diyanet İşleri Başkanlığının yeniden yapılanması, cem evlerinin devlet tarafından ibadet yeri olarak kabul edilmesi, üniversitelerde Alevilerle ilgili bölümler açılması şeklinde özetlenmiştir (s. 223 vd.).

Eserin ekler bölümünde araştırma sırasında mülakatlarda kullanılan soruları içine alan görüşme kılavuzu, çeşitli tarihi arşiv belgeleri, araştırma sırasında kendileriyle mülakat yapılan kişilerin listesi ve konuyla ilgili yöreye ait çeşitli fotoğraflar verilmiştir.

Sonuç olarak tanıtım ve değerlendirmesini yaptığımız eserin, günümüzde Geleneksel Anadolu Aleviliği ve Adıyaman yöresi Aleviliğinin inanç, ibadet, ahlak prensipleri, örf ve adetleri konusunda doğru ve sağlıklı bilgiler içermesi bakımından günümüz Adıyaman Aleviliğinin anlaşılması için mutlaka okunması gereken bir eser nitelediğinde olduğunu söylemek mümkündür.